

ESPINO, Antoni i JANÉ, Òscar (eds.). *Guerra, frontera i identitats*. Catarroja-Barcelona: editorial Afers, 2015. 284 pàgs. [16 x 24].

Els autors reuneixen diversos treballs sobre els efectes de les guerres modernes sobre els territoris i fins a quin punt la condició fronterera va imprimir caràcter. El llibre està dividit en dos blocs. En el primer titulat “Guerra i Territori” planteja una anàlisi més empírica i descriptiva del tema i en el segon amb el títol “Identitat i frontera” es val de treballs més teòrics i interpretatius. El recull té voluntat comparativa, per aquesta raó aplega estudis sobre territoris franco-hispànics, hispano-lusitans, el cas andorrà i un exemple italià. A la primera part del llibre, els dos treballs d’Antoni ESPINO estudien, el primer, Vic i la seva vegueria, un territori de frontera intermitent entre 1652-1714 i, el segon, la situació bèl·lica de Tortosa, una reraguarda catalano-valenciana, amb importants funcions logístiques entre 1652 a 1678. Els coneixements d’Espino sobre la Catalunya bèl·lica d’aquests moments històrics són contrastats amb les fonts d’origen local de Vic i Totsa amb variats detalls sobre els patiments i esforços de llurs habitants, sense deixar de destacar les tensions internes. Tot plegat demostra la importància del suport militar local en combinació amb un exèrcit reial sempre deficitari, que contribueixen a explicar la revolta barretina i l’opció vigatana de 1705. Pel que fa a Tortosa, lluny de la guerra propiament dita, però no del trànsit de tropes castellanques per Requena o terços de l’armada procedents d’Andalusia o Múrcia, Espino ens informa sobre allotjaments o sobre activitats relacionades amb la soldadesca com la venda de tabac, aiguardent i jocs de cartes o sobre la presència de presoners i l’existència de la mobilització de companyies amb destí a l’Empordà i la Cerdanya. Segons Espino Tortosa no volia jugar cap paper en la defensa de l’Ebre i només estava interessada en la plaça d’armes de Flix. El treball de Patrici POJADA, estudis de la Vall d’Aran en els segles moderns, analitza els efectes de la Guerra de Successió espanyola sobre la Vall, un terreny cruïlla des del punt de vista fronterer, el qual d’ençà de 1711, quedà en mans borbòniques i intentà practicar la neutralitat pirinenca, si bé ben aviat es feren evidents les feblesa dels tractats de lligues i patzeries de l’activitat econòmica transpirinenca. Aquesta activitat esdevingué suspecta pel seu paper en l’aprovisionament de l’exèrcit austracista. La Vall d’Aran no conegué cap Nova Planta però sí el cadastre. El seu Consell General quedà sota el domini de la governació de Castèlla-Lleó, en mans dels barons de Les com a governadors i s’accelerà el retrocés del poder local, millorà el control de la frontera i es debilitaren els vincles entre les valls pirinenques, mentre el comerç aranès començà a mirar cap el mercat francès. Pojada publica un quadre genealògic dels barons de Les i una relació dels governadors de la vall d’Aran de 1590 a 1796.

El treball de Miguel Angel MELÓN tracta amb fonts sobretot de l’Arxiu General de Simancas, la invasió hispano-francesa de 1762 sobre els territoris situats entre el Duero i el Tajo. L’episodi, en plena guerra dels Set anys, pertany a la voluntat de pressionar la Gran Bretanya per protegir les colònies americanes. L’autor contrasta els exèrcits contendents i veu un Portugal molt poc preparat però amb el suport d’Anglaterra. Una guerra sense grans batalles però molt destructiva, la qual obligà Extremadura a mobilitzar tropes i pagar impostos. Els fets verifiquen l’odi portugués envers els espanyols per qüestions que es remuntaven al segle XIV i verifica el pes demogràfic i econòmic portugués sobre Extremadura. El conflicte acabava sense cap modificació fronterera.

Fins el 1801 no tingué lloc l'annexió portuguesa d'Olivença. L'article integra un mapa de la invasió de 1762 (p.171).

Jordi BUYREU, coneixedor de la història d'Andorra, fa una crònica de les valls andorranes dels segles XVI a XVIII. Explica els seus privilegis i pactes de pariatge. Al segle XVI, les conteses militars entre els comtes de Foix, els reis de Navarra i el bisbe d'Urgell senyors del territori no facilitaren al Consell de la Terra de la Vall la defensa dels interessos andorranos. Andorra quedà sota les incursions dels hugonots i el bandolerisme i sota els efectes de la Inquisició i de la creació de la diòcesi de Solsona a costa de la diòcesi d'Urgell. Amb tot, les tensions francohispaniques dels segles XVI i XVII contribuïren a configurar la idea de neutralitat andorrana per mantenir els seus privilegis. Al segle XVII, la pau dels Pirineus reafirmà la presència francesa a la zona i les valls començaren a patir allotjaments i pressió fiscal des dels dos bàndols. La pressió francesa de Ramon Trobat (1691) i la col·locació d'una guarnició hispànica (1692) va posar en perill la neutralitat del territori. Més tard, Andorra, malgrat la filiació borbònica del seu cosenyor bisbe Julià Cano, estigué sota l'òrbita dels canonges d'Urgell. Les herbes i el bestiar andorrà foren importants per a les tropes austracistes. L'arxiduc els confirmà els privilegis però els obligà a pagar la quèstia del bisbe a la Junta de Segrestos, encara que la Junta, després, pagava la quèstia al fugitiu bisbe Cano. En aquells moments Andorra també patí anul·lacions comercials i multes. Tot i el gir de la guerra el 1711, els andorranos mantingueren "tots els canals d'entesa oberts" (p. 225). El 1713 Andorra quedà sota control franco-hispànic. La guerra de Successió, però, no aconseguí la integració de les Valls a cap dels dos regnes. El bisbe d'Urgell Simeó de Guinda iniciava una combinació de regalisme i episcopalisme, la qual permetè mantenir la neutralitat andorrana. Existiren fortes tensions durant el conflicte de la Quadruple Aliança, però la tensió més considerable fou entre la Intendència de Catalunya i les Valls per la plantació i comercialització de tabac fet que acabà el 1731 amb la victòria de les tesis de Guinda, és a dir un manteniment dels privilegis a canvi de l'autocontrol del contraban. Els resultats de la Guerra de Successió i la política de Simeó de Guinda propiciaren la publicació del *Manual Digest de les Valls neutres d'Andorra* d'Antoni Fiter i Rossell (1748) i el *Politar andorrà* d'Antoni Puig (1764) i, més tard, d'una *Memoria* del bisbe Pedro Díaz de Valdés (1779) i d'un document (1779) de Joaquín de Santiyán i Valdivieso, arquebisbe de Tarragona, que havia estat bisbe d'Urgell. Totes aquestes publicacions confirmaven el caràcter de la sobirania andorrana.

La segona part del volum té un caràcter més de reflexió teòrica. Antoni STOPANI fa un estudi sobre el sentit dels mapes i el control de les fronteres durant l'antic règim i relaciona la configuració de les fronteres amb l'organització i la necessitat de controlar l'espai per part dels estats territorials. Estudiós del Gran Ducat de Toscana, Stopani l'adopta com a objecte d'anàlisi en la fase de consolidació dels espais de poder italians després de les guerres d'Itàlia del segle XV. Al gran ducat, des de 1570 apareixien les visites anuals de frontera. El ritual anual fou una mena d'auditoria pública decisiva en la configuració dels termes i límits de l'estat. Les visites ordenaven un paissatge ple de marques i referències jurisdiccionals. Al segle XVII, el testimoniatge visual i el mapa començà a fonamentar-se amb una representació de càlculs geomètricomatemàtics. Al segle XVIII l'instrumental tècnic permeté perfeccionar els càlculs. El mapa esdevingué el referent de les fronteres de l'antic règim. El capítol conté 4 representacions cartogràfiques de diferents moments tècnics del dibuix a la línia abstracta.

ÍNDICE HISTÓRICO ESPAÑOL

ISSN: 0537-3522

CEHI- Universitat de Barcelona (gener 2017)

Oscar JANÉ, historiador de la Catalunya del segle XVII i sobretot investigador del Rosselló, clou el volum amb dues col·laboracions. En la primera, reflexiona sobre la identitat i la construcció de la frontera franco-espanyola a Catalunya entre els segles XVII a XIX. Per a l'autor el tractat dels Pirineus (1659) inicia un llarg procés que es prolongaria fins a la fixació fronterera d'oest a est pels tractats de Baiona (1856-1868) i, encara, l'existència de comissions posteriors anirien llimant conflictes locals. Segons l'autor tres factors han operat a través del temps: les guerres, la planificació administrativa del personal polític i militar de l'estat i de les elits locals i el reconeixement diplomàtic mutu entre els estats d'una traça en el si del territori històric disputat. Els estats aprenien a Baiona a consolidar els límits perifèrics de llurs territoris i els territoris perifèrics integrats assumien identitats particulars dins la integració assumida. El segon treball d'Oscar Jané completa la visió de 1659 com un llarg procés i observa com el vell equilibri de relacions propies del territori disputat reforçà plets judicials, per exemple a la Cerdanya, relacionats amb l'aigua, el comerç, els camins, les pastures o la propietat, entre d'altres, i els plets foren trams a tenir present en el camí cap a la frontera d'estat. Els vells conflictes locals es convertien en conflictes d'estat la qual cosa obligà a passar d'una frontera sobre el paper a una frontera sobre el terreny. Mentre, pel seu cantó, els fronterers aprenien a treure rendiment de la seva condició de frontera. L'enclau de mentalitat medieval de Llúvia, del bisbat d'Urgell fins el 1806, clou el llibre.

Les fronteres s'han creat, a través de la guerra, sobre espais locals amb vida pròpia que han estat forçats a transformar les seves relacions i la seva identitat. El llibre és valuós per observar que molts fets europeus no són entenedors sense el coneixement d'aquest passat.

EVA SERRA I PUIG

(Professora jubilada, Dpt. Història Moderna
Universitat de Barcelona)

Traducción de la reseña anterior:

Los autores reúnen diversos trabajos sobre los efectos de las guerras modernas en los territorios y hasta que punto la condición fronteriza imprimió carácter. El libro se encuentra dividido de dos bloques. En el primero titulado "Guerra i territori" plantea un análisis más empírico y descriptivo del tema y en el segundo bajo el título "Identitat i frontera" se vale de trabajos más teóricos e interpretativos. La recopilación tiene voluntad comparativa, por dicho motivo recoge estudios sobre territorios franco-españoles, hispano-lusitanos, el caso de Andorra y un ejemplo italiano. En la primera parte del libro, los dos trabajos de Antoni ESPINO estudian la historia del primer Vic y su veguería, un territorio fronterizo intermitente entre 1652-1714 y, el segundo, la situación bélica de Tortosa, una retaguardia catalano-valenciana, con importantes funciones logísticas entre 1652 y 1678. Los conocimientos de Espino sobre la Cataluña bélica de estos momentos históricos son contrastados con las fuentes de origen local de Vic y Tortosa con variados detalles sobre el sufrimiento y esfuerzos de sus habitantes, sin dejar de destacar las tensiones internas. Todo ello demuestra la importancia del soporte militar local en combinación con un ejército real siempre

deficitario, que contribuyen a explicar la revuelta de las *barretinas* y la opción de Vic de 1705. En cuanto a Tortosa, lejos de la guerra propiamente dicha, pero no del tránsito de tropas castellanas por Requena o tercios de la armada procedentes de Andalucía o Murcia, Espino nos informa sobre alojamientos o sobre actividades relacionadas con la soldadesca como la venta de tabaco, aguardiente y juegos de cartas o sobre la presencia de prisioneros y la existencia de una movilización de compañías con destino al Ampurdán y la Cerdaña. Según Espino Tortosa no quería jugar ningún papel en la defensa del Ebro y sólo estaba interesada en la plaza de armas de Flix. El trabajo de Patrici POJADA, estudioso del Valle de Arán en los siglos modernos, analiza los efectos de la Guerra de Sucesión española sobre el Valle, una vía de cruce desde el punto de vista fronterizo, la cual desde 1711 quedó en manos borbónicas e intentó practicar la neutralidad en el Pirineo, aunque bien pronto se hicieron evidentes la fragilidad de los tratados de ligas y parcería en la actividad económica a ambos lados del Pirineo. Esta actividad indujo a sospechas por su papel en el aprovisionamiento del ejército austracista. El Valle de Arán no conoció ninguna Nueva Planta pero sí el catastro. Su Consejo General quedó bajo el dominio del gobierno de Castilla-León, en manos de los barones de Les como gobernadores y se aceleró el retroceso del poder local, mejoró el control de la frontera y se debilitaron los vínculos entre las valles del pirineo, mientras el comercio aranés comenzó a mirar hacia el mercado francés. Pojada publica un cuadro genealógico de los barones de Les y una relación de los gobernadores del Valle de Arán de 1590 a 1796.

El trabajo de Miguel Angel MELÓN trata sobre fuentes sobretodo del Archivo General de Simancas, la invasión hispano-francesa de 1762 sobre los territorios situados entre el Duero y el Tajo. El episodio en plena guerra de los Siete años, pertenece a la voluntad de presionar a la Gran Bretaña para proteger las colonias americanas. El autor contrasta los ejércitos contendientes y ve un Portugal muy poco preparado pero con el soporte de Inglaterra. Una guerra sin grandes batallas pero muy destructiva, la cual obligó a Extremadura a movilizar tropas y pagar impuestos. Los hechos verifican el odio portugués hacia los españoles por asuntos que se remontaban al siglo XIV y verifica el peso demográfico y económico portugués sobre Extremadura. El conflicto acaba sin ninguna modificación fronteriza. Hasta el 1801 no tuvo lugar la anexión portuguesa de Olivenza. El artículo integra un mapa de la invasión de 1762 (p. 171).

Jordi BUYREU, conocedor de la historia de Andorra, hace una crónica de los valles andorranos de los siglos XVI a XVIII. Explica sus privilegios y pactos de pareaje. En el siglo XVI, las contiendas militares entre los condes de Foix, los reyes de Navarra y el obispo de Urgel señores del territorio no facilitaron al Consejo de la Tierra del Valle la defensa de los intereses andorranos. Andorra quedó bajo las incursiones de los hugonotes y el bandolerismo y bajo los efectos de la Inquisición y de la creación de la diócesis de Solsona a costa de la diócesis de Urgel. Con todo, las tensiones francoespañolas de los siglos XVI y XVII contribuyeron a configurar la idea de neutralidad andorrana para mantener sus privilegios. En el siglo XVII, la paz de los Pirineos reafirmó la presencia francesa en la zona y los valles empezaron a padecer alojamientos y presión fiscal de los dos bandos. La presión francesa de Ramon Trobat (1691) y la colocación de una guarnición española (1692) puso en peligro la neutralidad del territorio. Más tarde, Andorra, a pesar de la afiliación borbónica de su señor obispo Julián Cano, estuvo bajo la órbita de los canónigos de Urgel. Las hierbas y ganado de Andorra fueron importantes para las tropas austracistas. El archiduque les confirmó los privilegios pero les obligó a pagar la *quèstia* del obispo en la Junta de *Segestros*, aunque la Junta, después, pagaba *quèstia* o tributo al fugitivo obispo Cano. En aquellos

momentos Andorra también padeció anulaciones comerciales y multas. A pesar del giro de la guerra en 1711, los andorranos mantuvieron “tots els canals d’entesa oberts” (p. 225). En 1713 Andorra quedó bajo control franco-prusiano. La guerra de Sucesión, no consiguió la integración de los Valles en ninguno de ambos reinos. El obispo de Urgel Simeó de Guinda iniciaba una combinación de regalismo y episcopalismo, la cual permitió mantener la neutralidad andorrana. Existieron fuertes tensiones durante el conflicto de la Cuádruple Alianza, pero la tensión más considerable fue entre la independencia de Cataluña y los Valles por el cultivo y cosecha de tabaco, hecho que finalizó en 1731 con la victoria de las tesis de Guinda, es decir un mantenimiento de los privilegios a cambio del autocontrol del contrabando. Los resultados de la Guerra de Sucesión y la política de Simeó de Guinda propiciaron la publicación del *Manual Digest de les Valls neutres d’Andorra* de Antoni Fiter i Rossell (1748) y el *Politar andorrà* de Antoni Puig (1764) y, más tarde, de una *Memoria* del obispo Pedro Díaz de Valdés (1779) y de un documento (1779) de Joaquín de Santiyán i Valdivieso, arzobispo de Tarragona, que había sido obispo de Urgel. Todas estas publicaciones confirmaban el carácter de la soberanía andorrana.

La segunda parte del volumen tiene un carácter más de reflexión teórica. Antonio STOPANI realiza un estudio sobre el sentido de los mapas y el control de las fronteras durante el antiguo régimen y relaciona la configuración de las fronteras con la organización y la necesidad de controlar el espacio por parte de los estados territoriales. Estudiante del Gran Ducado de Toscana, Stopani adopta como objeto de análisis en la fase de consolidación de los espacios de poder italianos después de las guerras de Italia del siglo XV. En el Gran Ducado, desde 1570 aparecían las visitas anuales de frontera. El ritual anual fue un tipo de auditoría pública decisiva en la configuración de los términos y límites del estado. Las visitas ordenaban un paisaje lleno de marcas y referencias jurisdiccionales. En el siglo XVII, el testimonio visual y el mapa empezaron a fundamentarse en una representación de cálculos geométricomatemáticos. En el siglo XVIII el instrumental técnico permitió perfeccionar los cálculos. El mapa se convirtió en referente de las fronteras del antiguo régimen. El capítulo contiene 4 representaciones cartográficas de diferentes momentos técnicos del dibujo a la línea abstracta.

Oscar JANÉ, historiador de la Cataluña del siglo XVII y sobretodo investigador del Rosellón, cierra el volumen con dos colaboraciones. En la primera, reflexiona sobre la identidad y la construcción de la frontera franco-española en Cataluña entre los siglos XVII a XIX. Para el autor el tratado de los Pirineos (1659) inicia un largo proceso que se prolongaría hasta la fijación fronteriza de oeste a este por los tratados de Bayona (1856-1868) y, aún, la existencia de comisiones posteriores irían limando conflictos sociales. Según el autor tres factores han operado a través del tiempo: las guerras, la planificación administrativa del personal político y militar del estado y de las élites locales y el reconocimiento diplomático mutuo entre los estados de un trazo en el seno del territorio histórico disputado. Los estados aprendían en Bayona a consolidar los límites periféricos de sus territorios y los territorios periféricos integrados asumían identidades particulares dentro de la integración asumida. El segundo trabajo de Oscar Jané completa la visión de 1659 como un largo proceso y observa como el viejo equilibrio de relaciones propias del territorio disputado reforzó pleitos judiciales, por ejemplo en la Cerdaña, relacionados con el agua, el comercio, los caminos, los pastos o la propiedad entre otros, y los pleitos fueron tramos a tener presentes en el camino hacia la frontera de estado. Los viejos conflictos locales se convertían en conflictos de estado, cosa que obligó a pasar de una frontera sobre el papel a una frontera sobre el terreno. Mientras, por su

ÍNDICE HISTÓRICO ESPAÑOL

ISSN: 0537-3522

CEHI- Universitat de Barcelona (gener 2017)

lado, las fronteras aprendían a sacar rendimiento de su condición de frontera. El enclave de mentalidad medieval de Llivia, del obispado de Urgel hasta el 1806, cierra el libro.

Las fronteras se han creado, a través de la guerra, sobre espacios locales con vida propia que han estado forzados a transformar sus relaciones y su identidad. El libro es valioso para observar que muchos acontecimientos europeos no se entienden sin el conocimiento de dicho pasado.

EVA SERRA I PUIG

(Professora jubilada, Dpt. Història Moderna
Universitat de Barcelona)